

ОСВІТА СЕЛЯН УКРАЇНИ 20-х рр. ХХ ст.

Проаналізовано стан освіти селянського населення України у 20-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: *освіта, селяни, 20-і рр. ХХ ст.*

Вивчення минулого українського села відкриває ряд цікавих наукових напрямків, дає можливість зрозуміти багато важливих проблем сучасної суверенної Української держави, вирішення яких життєво необхідне для теперішніх і майбутніх поколінь.

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб на основі узагальнення і критичного переосмислення джерел та наукових публікацій проаналізувати як умови життя і побуту, так і задоволення духовних потреб українського селянства в період непу.

У 1920 р. в УСРР було запроваджено нову структуру освіти, яка відрізнялася від дореволюційної, у тому числі й за змістом. Її юридичне оформлення відбулося в грудні 1920 р. на Першій партійній нараді з питань освіти, що проводилася ЦК РКП(б). Церковнопарафіяльні, земські, приватні школи були замінені загальноосвітньою школою з двома концентрами. Перший складався з 1-4 класів, другий – 5-7 класів. У них навчалися діти 8-15 років.

На початку 20-х рр. ХХ ст. рівень освіти населення був дуже низьким. Тому однією з головних цілей політики радянської влади на селі була ліквідація неписьменності. Створювалася велика кількість хат-читалень, шкіл лікнепу, бібліотек та інших подібних освітніх установ [1].

Попри рішучість заходів, що вживалися, шкільна справа на селі у 20-х рр. ХХ ст. розвивалася повільними темпами. Гостро відчувався брак кадрів у сільських школах. У середньому на одного вчителя припадало 46 учнів. Надзвичайно переповненими були 1-3 класи, тоді як 5-7 нараховували 1,6% учнів. У 1927-1928 навчальному році лише 41% шкільних приміщень був придатний до навчання, 30% – потребували капітального ремонту, 29% – були зовсім не придатними для навчання. У другій половині 20-х рр. ХХ ст. навчанням практично не були охоплені діти мало заможних селян, зокрема наймитів [2].

Наприклад, у Кам'янобродському районі у 20-і роки ХХ ст. була така кількість культурно-освітніх установ: 12 шкіл робітничого навчання, 6 лікнепів, 1 дитяча трудова колонія, 2 клуби, 1 райбудинок, 5 сільбудинків та 3 бібліотеки при сільбудинках загального користування. Навчання велось майже у всіх трудових школах на російській мові, за винятком однієї – Віролюбовської, де навчання проводилось виключно українською мовою [3].

У Старобільському окрузі діяло 210 шкільних установ. Із них 100 були переведені на українську мову навчання, 37 російськомовних, та 73 російсько-українських [4]. Але, не зважаючи на таку кількість освітніх установ, вони охоплювали лише 16% дітей. Серед дорослих неосвічених було 67% [5]. Населення насторожено відносилося до політики лікнепу. Батьки могли примусово не відпускати дітей до школи. Тому голови сільрад, які були

відповідальні за проведення політики лікнепу змушували батьків аргументувати свої дії, та без поважної причини дітей не затримувати [6].

В першу чергу примушували відвідувати школу допризовників [7]. За невідвідування школи покарання отримували не тільки батьки, а навіть і учні. За злісне невідвідування могли заарештувати [8].

Для того, щоб заохотити молодь до навчання, влада вживала різноманітні заходи – екскурсії, прогулянки до лісу, степу, а за сприятливих умов, то і на завод для ознайомлення з виробництвом [9].

Освітянська галузь розглядалась більшовиками як знаряддя комуністичного виховання дітей. Разом із тим, підкреслюється, що заклади освіти у першій половині 1920-тих рр. були не готові до виконання цієї ролі: старе учительство, дореволюційні підручники й методики, вплив непу, релігійний світогляд стали на заваді реалізації виховних планів більшовиків. Дієвим засобом подолання негативних тенденцій стала комплексна система навчання, яка сприяла проникненню більшовицької політики у заклади освіти [10].

Для підвищення освітнього рівня серед дорослого населення будувалися хати-читальні. Робота в них полягала у читанні газет та книжок, у влаштуванні лекцій, для проведення яких запрошувалися лектори з району – по медицині, сільському господарству тощо [11].

Наприклад, у селі Курячівка, Старобільського району місцевими шкільними робітницями проводяться лекції по природознавству. У селі Осинівці влаштовано кінозал, яким цікавляться не тільки молодь, але і дорослі. У Городищинській хаті-читальні розроблено календарний розклад 12 лекцій. До програми ввійшли початкові відомості з політекономії та політграмоти та по загальноосвітнім дисциплінам [12].

Хата-читальня була первинною організованою формою політосвіти, найпростішим політосвітнім осередком сільбуду без членства. Практично всі хати-читальні мали статuti і діяли на їхній підставі. За незначним винятком працівники хат-читалень проводили таку ж культурно-освітню роботу серед селян, що і сільбуду [13].

Але траплялись такі випадки, коли охочим до навчання людям стояв на заваді брак коштів для утримання хати читальні. Здебільшого, такі будинки не отоплювались, були проблеми із освітленням, через що селяни не мали можливості займатися політосвітою ввечері. Слід брати до уваги той факт, що селянин вдень займався польовими роботами чи клопотами по господарству, і мав можливість ліквідувати неграмотність лише ввечері [14]. Взагалі, успішно заняття проводилися лише у зимовий період, з настанням польових робіт учні незалежно від віку не з'являлись на заняття. Тому, ліквідація неписьменності проводилася лише у неділю [15].

В досліджуваній нами період створюється мережа установ з допомоги безпритульним. Селяни збирали кошти для допомоги таким дітям, це суворо контролювалося згори [16]. Також одним із джерел коштів для допомоги безпритульним дітям були платні концерти дитячих драмгуртків [17].

На початку своєї діяльності сільбуду перебували на бюджетному фінансуванні, однак, згодом їх було перетворено на самоокупність. Статутом від 29 березня 1922 р. сільбуд визначався як добровільна громадська організація. Вони користувалися популярністю серед селянства. Свідченням цьому може стати їхнє швидке чисельне зростання у 1921-1928 рр. з 42 до 4 тис. При них, як правило, діяли бібліотеки, різноманітні гуртки, у тому числі сільськогосподарські, на їх базі проводилися вечори, лекції, бесіди, випускалися стінгазети, ставилися вистави. Працівники сільбудів намагалися підвищувати серед селян не лише загальний рівень культури й освіти, а й проводити агротехнічне навчання.

Ще одним культурно-освітнім центром на селі, що впливав на підвищення освіти і культури селянства, були бібліотеки. В УСРР у 20-і рр. ХХ ст. діяло їх декілька типів: загальнодержавні, центральні, повітові, районні, клубні, стаціонарні, пересувні. Поряд із видачею літератури, у них проводились голосні читки газет, журналів, різних брошур. Серед причин, що перешкождали зростанню сільської бібліотечної мережі, було незадовільне їхнє фінансування за рахунок місцевих, а згодом, колгоспних бюджетів [18].

Лекції, бесіди, доповіді проводилися, як правило, членами гуртків, вчителями, лікарями, агрономами. Їхня тематика була різноманітною. Найбільше селяни відвідували і з найбільшою зацікавленістю слухали лекції та доповіді з питань ведення сільського господарства, на політичні та наукові теми [19].

Популярними серед селян були газети і журнали. У період, що досліджується, на селі мали місце стінні, живі, світлові та фотогазети. Стінна газета вивішувалася на стіні (звідки й назва), складалася з передової (40-50 рядків), головної теми та різноманітних заміток, жартів, коротких літературних творів. Найбільший інтерес для селян представляли живі газети, статті в яких розігрувалися як п'єси (звідки й назва). Під час їхнього показу широко застосовувалася клоунада, спортивні ігри, пісні, танці. Фотогазети складалися з малюнків, фотокарток як передрукованих, так і місцевих аматорів. Світлова газета була поширеною у тих селах, де існував кінематограф або „чарівний ліхтар”. На вечорах запитань і відповідей проводилися політлотереї та політбазари. Сутність їхня зводилася до того, що селянин, який давав правильну відповідь на запитання, отримував приз [20].

Велика роль відводилася газетам та журналам, які були орієнтовані на жіночу аудиторію. Видавалася “Крестьянская газета” та журнал “Крестьянка”. Першочерговим було розповсюдження цієї літератури саме серед селянок, з метою залучення їх до партійної роботи та для підйому культурного рівня. У журналі “Крестьянка” містилися поради, які допомагали полегшити роботу на селі. Форма викладення інформації у ньому була максимально спрощена з приводу масової малограмотності селянок [21].

Після закінчення школи селянин мав можливість поступити до вищих навчальних закладів. Серед студентів інститутів вихідці з селян у 1924 р. становили 19%, у 1927 р. — 25%, у 1928 р. — 26%, у 1929 р. — 32% (для порівняння: вихідці з робітників становили відповідно 17, 28, 29 і 34%); відповідно зменшувалася питома вага вихідців із службовців серед студентів

вишів. У технікумах вихідці із села становили від 30% у 1923–1925 рр. до 40–44% у 1926–1929 рр. від загального числа студентів [22].

Кінофікація села фактично розпочалася у 1924 р.: тоді було 124 кіноустановок на селі [23]. У 1928 р. було вже 1 тис. кіноустановок. Найбільше сільських кіноустановок мали Харківський, Полтавський, Київський, Уманський, Вінницький, Одеський округи, найменше — Лубенський, Миколаївський, Херсонський, Маріупольський, Кам'янецький; зовсім не знало кіно село Роменського округу.

Кіно сприймалося як диво. Враження селян від уперше переглянутого кінофільму (с. Покровське Апостолівського району Криворізького округу): "Живі картини зробили на селян надзвичайне враження. Селяни тут же ділились своїми враженнями. Не обійшлося і без сміху. Дехто при наближенні автомобіля або потягу лякався і з криком схоплювався з місця. Інші ходили дивитись на той бік екрану, "чи нема там якого мошенства"... Обдивлялись апарат, розпитували про нього, знов сідали на місце й прохали ще раз показати картини".

На селі також створювалися піонерські організації. Спочатку було досить важко організувати дітей, які недовірко ставилися до ватажків піонерів, але згодом робота наладилася, заняття та зібрання стали проводитися регулярно [24].

Таким чином, можна сказати, що на початку 20-х рр. ХХ ст. рівень освіти населення був дуже низьким. Тому однією з головних цілей політики радянської влади на селі була ліквідація неписьменності. Створювалася велика кількість хат-читалень, шкіл лікнепу, бібліотек та інших подібних освітніх установ.

Література

1. Удод О. Історія повсякденності як методологічна проблема [Електронний ресурс] / О. Удод. – Режим доступу: <http://www.novadoba.org.ua/history/data/development/udod.html>. – стор. 7.
2. Кукса Н. Г. Культурно-освітній розвиток українського селянства в період українізації: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Н.Г. Кукса; Черкас. нац. ун-т ім. Б.Хмельницького. — Черкаси, 2005. — 20 с. – стор. 16.
3. Державний архів Луганської області (далі ДАЛО). – Ф. Р-235. – Оп. 1. – Спр. 266.– Арк. 3.
4. ДАЛО. – Ф. Р-1168. – Оп. 1. – Спр. 863. – Арк. 225.
5. Там само. – Арк. 226.
6. ДАЛО. – Ф. Р-235. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 58.
7. Там само. – Арк. 102.
8. ДАЛО. – Ф. Р-235. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 7.
9. ДАЛО. – Ф. Р-235. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 2.
10. Дояр Л. В. Становлення системи морально-політичного виховання в УСРР (1921-1925 рр.): автореф. дис. кандидата іст. наук: 07.00.01 / Л. В. Дояр. – Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2006. – стор 14.
11. ДАЛО. – Ф. Р-235. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 2.
12. ДАЛО. – Ф. Р-1186. – Оп. 1. – Спр. 134. – Арк. 3.
13. Кукса Н. Г. Культурно-освітній розвиток українського селянства в період українізації: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Н.Г. Кукса; Черкас. нац. ун-т ім. Б.Хмельницького. — Черкаси, 2005. — 20 с. – стор. 13.
14. ДАЛО. – Ф. Р-1186. – Оп. 1. – Спр. 134. – Арк. 9.
15. ДАЛО. – Ф. Р-1168. – Оп. 1. – Спр. 863. – Арк. 256.
16. ДАЛО. – Ф. Р-235. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 58.

Випуск 33

17. ДАЛО. – Ф. Р-234. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 4.
18. Кукса Н. Г. Культурно-освітній розвиток українського селянства в період українізації: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Н.Г. Кукса; Черкас. нац. ун-т ім. Б.Хмельницького. — Черкаси, 2005. — 20 с. – стор. 14.
19. Там само. – Арк. 14.
20. Там само. – Арк. 14.
21. ДАЛО. – Ф. П-4. – Оп. 1. – Спр. 191. – Арк. 7.
22. Лях С. Село відоме і невідоме [Електронний ресурс] / С. Лях. –Режим доступу: http://history.org.ua/JournALL/jittia/jittia_2010_1_1/21.pdf. – стор. 189
23. Червоний хлібороб. – Старобільськ, 1927. - № 62. – стор. 1.
24. Червоний хлібороб. – Старобільськ, 1927. - № 54. – стор. 2.

Стогниева Ю.В. Образование крестьян 20-х гг. XX в.

Проанализировано состояние образования крестьянского населения Украины в 20-х гг. XX в.

Ключевые слова: образование, крестьяне, 20-е гг. XX в.

Stognieva Yu.V. Education of peasants 20th XX v.

Consisting of formation of peasant population of Ukraine is analyzed of 20th XX v.

Keywords: education, peasants, 20th XX v.

Стогнієва Юлія Василівна – магістрантка кафедри всесвітньої історії Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Рецензент: **Михайлюк В.П.**, док. істор. наук, професор.

Стаття подана
20.01.2012